

ZÁRÓJELENTÉS

*A szentszéki-magyar kapcsolatok 20. századi ismeretlen fejezetei
(NKFIH PD, 128346. sz.)*

I. Az eredményekről átfogóan:

A 2018. november 1-je és 2021. október 31 között általam elvégzett kutatás a TÖRT zsűri 2020. novemberi engedélye nyomán megváltozott munkatervnek mindenben megfelel. A vállalásaimat némileg túl is teljesítettem: a 2018-ban vállalt 6 helyett 12 tanulmányt írtam, továbbá Trianon és a katolikus egyház viszonyának historiográfiájáról az eredményeimet 2021. június 23-án az MTA-PPKE Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoport (ELKH) budapesti Központi Szemináriumában tartott Trianon 100. évfordulójára emlékező, „Trianon és az Egyház” konferenciáján széles érdeklődő szakmai közönség előtt is ismerttettem. Ez utóbbi tanulmánykötetébe írt tanulmányomtól eltekintve, amely elsősorban kutatástörténetet vázol, munkáim hazai és szentszéki primer levéltári alap kutatásokon alapulnak, új perspektívából, az Apostoli Szentszék és magyarországi állandó képviselőinek, a nunciásoknak a szemszögéből közelítik meg a magyar katolikus egyház és Magyarország történetének meghatározó eseményeit, egy-egy fontos mozzanatát a két világháború között. Nem feledkezve el e narratíva ütköztetéséről a levéltári forrásokban megjelenő más entitások állásfoglalásával, így nyújtva egy összetett és árnyalt képet az egyes témákról.

A projekt 2018. november 1-jén lendületesen indult, sikerült átfogóan feltérképeznem a Magyarország és a Szentszék kapcsolatát Lorenzo Schioppa és Cesare Orsenigo nunciások idején vizsgáló tervezett kötethez a szentszéki és hazai levéltárakban az átnézendő fondokat, és az ígért kettő helyett öt tanulmányt írtam. Azt reméltem, hogy a projekt második évében legalább 5 hónapot tölthetek majd e források részletes feltárásával, kiválogatva és kivonatolva a kötet szempontjából releváns anyagot, azonban a koronavírus járvány miatti levéltárbezárások (2020. március elején Rómában tartózkodtam, amikor egypár nap múlva mindkét, a kutatás szempontjából kulcsfontosságú levéltár bezárt), kutatási létszámkorlátozás és a munkahely részéről a külföldi kiküldetés tiltása miatt erre nem kerülhetett sor. Az utóbbiról szóló dékáni körlevél 2020. szeptember 1-jén kelt. Több hónap külföldi kutatás pedig külföldi kiküldetés nélkül nem volt lehetséges. A kutatási nehézségeket az előírt 8 napon belül jeleztem az NKFIH felé és a második éves jelentésemben körvonalaztam a munkaterv és a projekt megvalósulásának várható módosulását. A TÖRT zsűri a módosítást elfogadta – erről Gulyás Éva 2020. november 30-án tájékoztatott –, engedélyezte, hogy a kötet helyett a harmadik év végére az arra a kutatási évre megígért kettőn felüli tanulmányok írásával valósítsam meg a projektet. A második év végére további három tanulmányt írtam meg és három, az első kutatási évben írt publikációm megjelent. Az utolsó kutatási évben érdemben nem változtak a kutatás lehetőségei: a koronavírus járvány következtében hosszabb egybefüggő szentszéki levéltári kutatások végzésére nem nyílt mód, a hazai levéltárak is több hónapig zárva tartottak. Ennek ellenére az ígért kettő helyett négy tanulmányt írtam, egyiket olasz nyelven, amely így a magyar történelem egy szegmensét magyar szemszögből a külföldi kutatók számára is megismerhetővé teszi.

Bár magát a kötetet a körülmények miatt nem tudtam megírni, egy majdani szakkönyv megírásához megkezdtem a szükséges alap kutatást, a két világháború közötti szentszéki levéltári anyag szisztematikus feltárását. Sorra vettem mindazokat a témaköröket, amelyek az 1920 augusztusában Lorenzo Schioppa nunciának adott követutasításban kiemelten szerepeltek és a korszakban végig meghatározóak voltak, melyek áttekintésének szándékát kutatási tervemben jeleztem. Ezek: a trianoni határok által kettő vagy három részre szelt

egyházmegyék helyzetének rendezése, az egyházi javak és azok kezelésének kérdése, valamint az egyházi javadalmak betöltése és ezzel szoros összefüggésben a főkegyúri jog gyakorlásáról vallott szentszéki és kormányzati elképzelés. Valamennyi témakör egy-egy részterületéből született publikációm, melyek hozadékát a történettudomány számára az alábbiakban részletezem.¹

II. Az önálló kutatási eredmények részletezése:

Kutatásaim eredményeként a három év alatt összesen 12 tanulmányt írtam, melyek elkészítéséhez 14 levéltárban végeztem alapkutatásokat. E forrásörző helyek a következők voltak: Archivio Apostolico Vaticano; Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati; Archivio Storico Generale dell’Ordine dei Frati Minori; Egri Főegyházmegyei Levéltár; Hadtörténeti Levéltár; Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár; Magyar Ferences Levéltár; Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára; Pécsi Egyházmegyei Levéltár; Primási Levéltár, Esztergom; Székesfehérvári Püspöki Levéltár; Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár és a Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár.

A továbbiakban a projekt előrehaladása, dinamikája mentén, megjelent és egyelőre kéziratban levő tanulmányaim nyomán ismertetem azokat az eredményeimet, amelyekkel az NKFIH PD projekt keretében hozzájárultam a két világháború közötti magyar-szentszéki kapcsolatok mélyebb megismeréséhez. A kapcsolódó tanulmányok nagy részét egymás után helyeztem el, így jól láthatók az összefüggések, a tematikai sokszínűség ellenére az általam elvégzett kutatás szerves egysége, kontinuitása.

1. Az Apostoli Szentszék átfogó felmérése a magyarországi egyházi javakról (1925–1927), Aetas 34 (2019) 1.sz. 97–120.

A 20. századi egyházi gazdaságtörténet meglehetősen elhanyagolt területe a magyar egyháztörténeti kutatásnak, vatikáni levéltári források bevonásával eddig – rajtam kívül – nem vizsgálták, dacára annak, hogy Lorenzo Schiopa nuncius fent említett követutasításában az egyik kiemelt témaként szerepelnek az egyházi javak, tehát a Szentszék figyelmének fókuszában álltak. E téren hozott jelentős új eredményeket tanulmányom, amely Lorenzo Schioppa, az első budapesti apostoli nuncius (1920–1925) és utódja, Cesare Orsenigo (1925–1930) szemszögéből vizsgálta a magyar egyháznagyok gazdálkodását. Míg előbbinek az volt a meggyőződése, hogy rendkívül gazdagok, azonban vagyonuk mértékéhez képest keveset áldoznak vallási és kegyes célokra, utóbbi terheiket, kötelezettségeiket is ismertette. Az eltérő vélemények nyomán a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja tárgyalta 1925. november 26-án a kérdést, amely úgy határozott, hogy a püspökök segítségével végezzen a nuncius egy átfogó vizsgálatot. Ennek eredményét részleteztem a tanulmányomban.

2. Zadravec István O.F.M. tábori apostoli helynök dotálása (1920–1926), Egyháztörténeti Szemle 20 (2019) 1.sz. 59–98.

E tanulmányom szintén a 20. századi egyházi gazdaságtörténet egy fejezetét tárgyalja, egy konkrét esetre fókuszálva. Eddig Zadravec István, egykori tábori apostoli helynök 1967-ben

---

¹ A kiindulópontot jelentő nunciusi követutasításról magyar nyelven írt tanulmányom: TÓTH KRISZTINA, *Lorenzo Schioppa nuncius követutasítása, Magyarország és a Szentszék diplomáciai kapcsolatai 1920–2015* (szerk. Fejérdy András), Budapest–Róma, 2015. 85–105. Az egyes tanulmányok eredményeinek ismertetésénél a korábbi részbeszámolóimra támaszkodok, azok szövegét nem fogalmaztam át minden esetben.

kiadott visszaemlékezéseiből,² szubjektív szemszögből ismerhette a szakma a dotálása kérdését, viszont én ezeket a néhol megfakult emlékeket ütköztettem hazai és szentszéki levéltári forrásokból nyert információkkal, feltártam az ellentmondások okait és objektíven rekonstruáltam a történéseket. Megállapítottam, hogy a leendő tábori apostoli helynök javadalmazására vonatkozó tárgyalásokat Csernoch János tartotta kezében, aki a legtokeerősebb káptalanban szeretett volna stallumot szerezni Zadravecznek. Ennek az egri érsek és az egri főkáptalan által támasztott feltétele, a szekularizáció és a 642. kánon 1. §-ának tilalma alól történő felmentés a ferences általános rendfőnök kifejezett kérését követően hiúsul meg. A káptalan által évente felajánlott összeg a korona inflációja miatt ért egyre kevesebbet. Az átnézett szentszéki levéltári források lehetővé tették, hogy javadalmazásának történetét és háttérét több szemszögből feltárjam.

3. „Haza hadsereg nélkül, hadsereg erkölcs nélkül összeomlik.” Zadravecz István OFM memoranduma, in: Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918-1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között (szerk. Karlinszky Balázs–Varga Tibor László), Veszprém 2020, 195–216.

E munkámban egy jelentős, de annál kevésbé ismert részletet emelek ki Zadravecz István életéből: az 1919 novemberében Horthy Miklós felkérésére írt memorandumát a tábori apostoli helynökségről, publikálva egyben a kapcsolódó, a Magyar Ferences Levéltárban, a páter irathagyatékában fellelt forrást. Ez az 1918–1919-es tapasztalataiból kiindulva vázolja fel a keresztény és nemzeti alapon álló nemzeti haderő megfelelő lelki pasztorációjának vízióját. Ezt jól elkülönült hierarchiával, világosan elhatárolt jogkörökkel és széles főpásztori jurisdictióval képzelte el. Zadravecz a tábori püspökség számára nevelt és címére szentelt papokat szeretett volna, azonban terveiből kevés valósult meg. Mégis azért jelentős a forrás, mivel ennek folyományaként indult meg 1919 végén a tábori lelkészet szervezése, és ez ösztönözhette Horthy Miklóst, hogy 1920. január 7-én Csernoch Jánoson keresztül kérje az Apostoli Szentszéktől Zadravecz István személyében tábori apostoli helynök kinevezését.

4. Az Apostoli Szentszéknek és magyarországi diplomáciai képviselőjének elképzelése a pécsi püspöki szék betöltéséről 1922–1923-ban, Egyháztörténeti Szemle 21 (2020) 2. sz. 72–93.

A korszak egyik – mind a magyar kormány mind a Szentszék szempontjából meghatározó – kulcskérdéséhez, a püspökök kinevezéséhez kapcsolódik e tanulmányom. Bár Salacz Gábornak a két világháború között a főkegyúri jogról és a püspökök kinevezéséről szóló kötetében részletesen tárgyalta a pécsi püspöki kinevezést is, vatikáni levéltári forrásokat, tekintve, hogy a XI. Pius kori iratanyag 2006-ban nyílt meg, nem használhatott.³ Ezek Pécs esetében jelentős többletinformációt tartalmaznak. Kiderül például, hogy a pécsi püspöki kinevezés kérdése már jóval korábban felmerült, mint az eddigi szakirodalom feltételezte, ugyanis még a szívbeteg Várady Lipót Árpád kalocsai érsek halála előtt, 1922 szeptemberében Lorenzo Schioppa nuncius Zichy Gyulát ajánlotta kalocsai érseknek, helyére pedig vagy Radnai Farkas vagy Batthyány Vilmos címzetes érseket. Publikációmban a pécsi püspökségre felmerült jelölteket vettem sorra, feltártam hogyan szerzett róluk a nuncius információt, ezeket milyen formában hasznosította az Apostoli Szentszék a püspökség betöltéséről a döntéshez, illetve, hogy ez utóbbihoz milyen szempontokat vettek figyelembe, mennyiben befolyásolta a Rendkívüli

² *Páter Zadravecz titkos naplója* (szerk. Borsányi György), Budapest 1967.

³ Salacz Gábor 1902-ben született és 1978-ban hunyt el. Kéziratban maradt munkáját Adriányi Gábor adta ki 2002-ben. Vö. SALACZ GÁBOR, *A főkegyúri jog és a püspökök kinevezése a két világháború között Magyarországon*, Budapest 2002. A sorozatszerkesztő utószava: 233–234.

Egyházi Ügyek Kongregációjának bíborosait 1923. május 21-ei tanácskozásukon a nuncius és a kormány vélekedése. Azt is feltártam, hogy mit gondoltak a főkegyúri jogokat gyakorló apostoli király hiányában a püspöki székek betöltéséről.

5. A pécsi püspöki szék 1926-os betöltése, Századok 154 (2020) 4. sz. 855–880.

A fenti témakör szerves folytatása e tanulmányom, amelyben a fent említett tanácskozás utáni eseményeket tárgyaltam hazai és szentszéki levéltári forrásokra támaszkodva. Feltártam, hogy hogyan próbáltak a magyar kormány, annak képviselői és az érintettek a leendő pécsi püspök személyével kapcsolatban taktikázni, kik voltak a jelöltjeik, kinek a javaslatára és hogyan került Virág Ferenc szekszárdi plébános a pécsi püspöki székbe, mi állt a nunciaturai sajtócafolat háttérében, amikor indiszkréción folytán idő előtt napvilágra került a jelölt személye. A pécsi püspöki kinevezéssel korábban a szakma ilyen részletesen nem foglalkozott, Virág Ferenc kinevezését pedig többféleképpen magyarázták. Jelentős újdonsága a tanulmányomnak, hogy megállapítottam: a pécsi püspöki székbe elődje, Zichy Gyula ajánlotta a nunciusnak.

6. Nagypréposti kinevezés a kalocsai székesfőkáptalan élére 1923–1924-ben – kézirat, megjelenés: Egyháztörténeti Szemle, Balogh Judit szerkesztő asszony tájékoztatása szerint előreláthatólag a 2022. évi első számban jelenik meg

A főkegyúri jog gyakorlásának csak egyik fontos eleme volt a püspöki kinevezés, a másik kétségtelenül a káptalani méltóságok betöltése. Ezzel foglalkozik következő tanulmányom, amely egy eddig szintén csak marginálisan vizsgált kinevezést elemez, a kalocsai nagypréposti stallum betöltését Macskovics Pál 1923. március 4-ei elhunytja után, amely méltóságot végül Vass Józseffel töltötték be, akinek neve korábban a pécsi püspökségre és a kalocsai érsekségre is felmerült. A stallum betöltése az 396. kánon 1. § szerint az Apostoli Szentszéknek volt fenntartva. A kérdés Horváth Győző kalocsai káptalani helynök nunciusnak küldött levele nyomán – melyben a helyi jogszokást ismertette – került 1923 májusában a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja agendájára. A bíborosok leszögezték elvi álláspontjukat, hogy főkegyúr hiányában a káptalani méltóságok betöltése a kánonjog szerint a pápa joga. Ezt követően Batthyány Vilmos címzetes érsekkel szerették volna betölteni a pozíciót, azonban ő visszautasította és még 1923 novemberében meghalt.

A kormány vetette fel Vass József népjóléti- és munkaügyi miniszter kinevezését, cserébe hajlandónak mutatkozott gesztusok megtételére (a kalocsai apostoli kormányzónak és a nagyváradi apostoli kormányzónak a javadalom átadása; Somssich szentszéki követ Rómában hagyása), melyekkel meggyőzte a Szentszékét, február 6-án Vasst nevezte ki a tisztségre a pápa.

7. Az Apostoli Szentszék és a káptalani méltóságok betöltése (1926–1927) – kézirat, megjelenés: a Collectanea Vaticana Hungariae III. seriesének főszerkesztője, Tusor Péter publikációra elfogadta

E *Collectanea Vaticana Hungariae* harmadik seriesébe szánt kéziratomban egy szélesebb kontextusban vizsgálja a fenti témát. Ugyanis az, hogy pontosan kinek a joga a kanonokok kinevezése, attól is függ, hogy az adott stallum káptalani méltóságnak számít-e. E témakörrel a történettudomány szintén még nem foglalkozott vatikáni források nyomán. A tanulmány a lokális és egyetemes egyházjogban járja körül a kérdést annak felmerülésétől Csernoch János haláláig. A magyar püspökök azon a véleményen vannak, hogy csak a nagyprépostság dignitása, tehát e stallumra áll fenn a Szentszék rezervációs joga, míg a Dataria véleménye, hogy a nagypréposti, olvasó-, éneklő-, és örkanonoki, valamint a kispréposti és főesperesi stallumok is méltóságok. Cesare Orsenigo nuncius köztes véleményt foglalt el: a kánonjogi szakirodalom

alapján csak az első négyet vélelmezi méltóságnak. A püspökök álláspontját Szmrecsányi Lajos egri érsek kommunikálta, melyre a válasz késlekedett. Ennek oka feltehetően az, hogy nem volt meg a méltóságok értelmezésében a Szentszék részéről sem a konszenzus.

8. *A veszprémi püspökség gazdálkodása a két világháború között, in: Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és a veszprémi püspökség a két világháború között (szerk. Karlinszky Balázs–Varga Tibor László), Veszprém 2020, 293–317.*

E tanulmányom publikációjának éve miatt illik ide a sorban, de inkább az első két említett tanulmányhoz kapcsolódik, mivel ez is az egyházi javak kezelésének egy fejezetét tárgyalja. Meggyőződésem, hogy akár csak azok, jelentős, hiánypótló kutatás eredményét tárja az olvasók elé: a veszprémi püspökség két világháború közötti, tehát Rott Nándor (1917–1939) idejére eső kezelését elsősorban a püspöki javadalom átadására (szakszóval: praescissio) vonatkozó dokumentumok – vaskos kötetek, jegyzőkönyvek, statisztikai kimutatások, táblázatok, jegyzetek –, a javadalom kezelési szabályzata és az egyházkormányzati iratokban fennmaradt gazdasági kimutatások segítségével.

E forráscsoportot korábban még nem tanulmányozták, de értéke felbecsülhetetlen, hiszen képet kapunk arról, milyen szempontrendszer alapján végezték el a praescissiót, illetve arról is, hogy milyen világi javak felett rendelkezett a korszakban egy püspök. Miből tevődött össze egy püspöki javadalom, miként irányította a jószágigazgató segítségével a gazdálkodást, milyen püspöki és kegyúri épületek jó karban tartásáért felelt, milyen stratégiát követett a felújításuk során, az állat- és növénytermesztés sajátosságait, a püspöki javadalom tőkéjének, jövedelmének és ingóságainak állapotát, típusait.

9. *Ferences rendi prokurátorok és a magyar ferences rendtartományok az 1920-as évek fordulóján, Levéltári Közlemények 90 (2019) 187–212. (megjelent: 2021-ben)*

E harmadik kutatási évben elkészült tanulmányomban szintén egy korábban nem kutatott témát választottam ki részletes elemzésre: a ferencesek Trianon utáni helyzetét, feltárva a háború utáni anyagi helyzetüket, a rendtartományok feldarabolódásának következményeit. Mindezt a ferences rendi prokurátorok⁴ Magyarország érdekében kifejtett tevékenységén, a magyar tartományfőnökökkel és a szentszéki dikasztériumokkal folytatott levelezésükön keresztül. A rendi prokurátorok témakörrel először Zadravec István hagyatékának kutatása közben találkoztam, a kötetekbe kötött tartományi iratokat lapozva, ez keltette fel az érdeklődésemet, amit követően a rend római levéltárában is kutatásokat folytattam róluk. Egyrészt azért tartottam fontosnak e témát kutatni, mivel a szerzetesrendek Trianon utáni helyzetét meglehetősen kevés munka tárgyalja, másrészt a ferencesek 20. századi római rendi képviselőinek dinamikáját eddig még egy munka sem tárta fel. Tudtommal e rendi tisztséggel, viselői közvetítő szerepével a Szentszék és a ferences rend között a 20. században, jelentősége dacára a nemzetközi szakirodalom sem foglalkozott. Ezért döntöttem úgy, hogy a tanulmányt némileg hosszabb változatban olasz nyelven is közreadom.

10. *Gli affari ungheresi sull'agenda dei procuratori generali dei Frati Minori all'inizio degli anni Venti, in: Gli agenti presso la Santa Sede delle comunità e degli stati stranieri. II. Secoli XVIII-XX, a cura di Matteo Sanfilippo e Péter Tusor, Viterbo, Sette Città, 2021, 163–190. (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 9)*

---

⁴ Rendi tisztség, ők képviselték a ferences rend érdekeit a Szentszéknél. A rend vagy egyes rendtartományok ügyeit nem intézhették a rendfőnök engedélye nélkül és az egyes konventek vagy szerzetesek ügyeit sem az illetékes tartományfőnök beleegyezése nélkül.

A nemzetközi egyháztörténeti kutatás egyik fókuszpontja újabban az ágensek kutatása, az egyes helyi egyházakat, nemzeti közösségeket képviselő 15–18. századi római ágensek tevékenységéről 2020-ban jelent meg kötet olasz nyelven, amely az egyháztörténeti kutatások munkanyelve. Ennek szerves folytatása a mostani, 19–20. századi ágensekről szóló olasz nyelvű tanulmánykötet, melyben a fenti tanulmányom napvilágot látott. A megírásához nem vettem igénybe szakfordítót, én magam fordítottam le, illetve egészítettem ki a 9. pontban említett magyar tanulmányomat. Így a nemzetközi kutatás magyar téma kapcsán magyar interpretációban olvashat a világháború és Trianon következményeiről a magyar ferences rendtartományokra.

11. Cesare Orsenigo nunciusnak benyújtott pro memoriák a nagyváradi egyházmegye magyarországi részéből (1929) – kézirat, megjelenés: *Lymbus*, 2021, Újváry Gábor főszerkesztő úr és Szabó András Péter szerkesztő úr által közlésre elfogadott

Trianon egyházkormányzati következményeit helyezi a vizsgálódás középpontjába e forrásközléssel kiegészített tanulmányom is, szintén nem a szokványos perspektívából megközelítve. Ugyanis a nagyváradi egyházmegye magyar része lelkeskedő papsága képviselőinek 1929-es szempontrendszerét ismertetem benne, melyben arra reflektálnak, hogy miért nem lenne szerencsés a magyarországi nagyváradi egyházmegyerészt a csanádival és a szatmárral együtt, Szeged központtal kormányozni. Az erről írt memorandumot Apor Vilmos gyulai plébános, a későbbi győri püspök adta át személyesen a nunciusnak, tehát az ő életéhez, karrierútjához is adalékkal szolgál e tanulmányom.

12. Trianon és az Egyház viszonyának historiográfiája – kézirat, megjelenés: a „Trianon és az Egyház” kötetben 2022-ben, a *Collectanea Studiorum et Textuum* sorozat főszerkesztője, Tusor Péter által közlésre elfogadott

Végül a harmadik kutatási évben írt negyedik tanulmányom meghatározott kritériumok nyomán egy mindenre kiterjedő képet ad arról, hogy hogyan interpretálta a magyar történettudomány Trianon és a katolikus egyház viszonyát a békeszerződés megkötése utáni évektől egészen napjainkig. Feltártam benne, hogy hogyan tette szubjektívvé kezdetben a megnyilvánulásokat az átélt történelem, a revízió szándéka, majd hogyan próbálták e témát kerülni és ideológiailag interpretálni az 1950-es években, végül hogyan adott új lendületet a kutatásnak a rendszerváltás és hogyan változott meg e kép napjainkra. A historiográfia műfajilag is nagyon széles palettáját vizsgálja a publikációknak: az átfogó szakmunkáktól, az archontológián és forráskiadáson át az elemző tanulmányokig. Az ismeretterjesztő publikációkra külön nem tértem ki. Végül a jövő kutatás perspektíváit is felvillantottam benne: melyek azok a még magyar kutatók által nem kutatott területek, amelyek Trianon kapcsán feltétlen érdekesebbek lennének a tanulmányozásra, és – tekintve a környező országok történéseinek törekvését saját nemzeti történetírásuk megteremtésére – a belőlük születő írások angol vagy olasz nyelven történő publikációjára.

III. Összegzés

Amint a fentiekből látható, összességében 12 tanulmányt írtam a három év alatt, azokban a témákban, amelyek az 1920 augusztusában magyarországi diplomáciai missziójára készülő Lorenzo Schioppa apostoli nunciusnak adott követutasításban a legfontosabb témakörökként szerepeltek. Ezek közül valamennyi releváns, új információkkal gazdagította a történettudományt. A projekt kezdetekor, 2018-ban megfogalmazott hipotézisem, hogy méltán lehet számítani rá, hogy az alapkutatások a nunciusok tevékenységéről és a Szentszék Magyarországgal kapcsolatos politikájáról új és jelentős eredményeket hoznak, beigazolódott.

A szentszéki levéltárak anyagának vizsgálata során számos, a hazai történettudomány számára ismeretlen forrást tártam fel, melyekből körvonalazódott, hogyan látta a Szentszék a két világháború között a hazai viszonyokat, a magyar kormány és a helyi egyház szerepét, helyzetét, mi mozgatta döntéseit, illetve e források nyomán helyenként pontosítani tudtam a szakirodalomban tévesen szereplő, vagy pusztán az egykori tábori apostoli helynök szubjektív visszaemlékezéséből ismert információkat.

A sokrétű római forrásanyag (3 levéltár) tanulmányozása mellett a vonatkozó hazai iratanyagot is feltártam, melynek kiterjedtségét mutatja, hogy 11 hazai levéltárban végeztem kutatásokat. Az itt talált források érdemben kiegészítették, teljessé tették a Magyarország és a Szentszék kapcsolatának vizsgált aspektusairól a képet. Meggyőződésem, hogy tanulmányaimat nem pusztán az egyháztörténészek, hanem a 20. századi történelemmel foglalkozó szakembereknek és az érdeklődők is haszonnal forgathatják, a politika-, társadalom-, eszme-, gazdaság-, diplomáciai és köztörténeti vonatkozások révén hasznos kiindulópont jelenthetnek további kutatásokhoz. Az olasz nyelven publikált tanulmányom révén pedig a nemzetközi kutatás magyar szemszögből, a magyar múlt integráns részeként ismerheti meg a magyar ferences rendtartományok I. világháború, illetve Trianon utáni helyzetét.

Mindent egybevetve tehát úgy vélem, hogy annak ellenére, hogy a tervezett kötet végül a koronavírus járvány miatti kutatási nehézségek következtében nem készülhetett el és így a munkatervemet kénytelen voltam módosítani, melyet a TÖRT zsűri elfogadott, eredményes projektet zártam, amely hozzásegíti a szakmabelieket és az érdeklődőket Magyarország és a Szentszék két világháború közötti kapcsolatának mélyebb megértéséhez.

Kelt Budapesten, 2021. november 20-án

Tóth Krisztina